

2000'Lİ YILLARDA YERLEŞME YAPILARI VE SİSTEMLERİ ÜZERİNE

İlhan TEKELİ

I. Giriş

Harita Mühendisleri Odası benden iki binli yıllarda toprak kullanımı ve yerleşmeler konusunda bir konuşma yapmamı istedi. Önce böyle bir soruya nasıl yaklaşacağıma açıklık getirmek istiyorum.

2000'li yıllar denildiğinde 10 yıl sonrasını değil dünyada önemli yapısal değişikliklerin ortaya çıkacağı kadar büyük bir zaman dilimini ele alacağım. Bugünlerde dünyanın yaşamakta olduğu bilimsel ve teknolojik devrim bu zaman diliminin oldukça kısa kalmasına neden olabilecektir.

Böyle bir deneme gelecekte ne olacağının çok doğru bir kestirimini amaçlamamak-

tadır. Bu tür bir kestirim hem olanaksız hemde yararlı değildir. toplumsal olayların karmaşıklığı böyle bir kestirime olanak bırakmamaktadır. Öte yandan eğer böyle bir kestirim olanaklı olsaydı insanların kendi kaderlerini belirlemelerine olanak kalmazdı. Bu kadar önceden belirlenmiş bir dünyada insanlar daha önceden rollerini oynar hale gelecekler demektir. Bu senaryo ne kadar ilginç olursa olsun böyle insanın yaratıcılığına kapalı bir dünya kuşkusuz çok anlamlı olmayacaktır. Bu nedenle geleceğe bakarken yapılmak istenilen alternatif gelecekleri ortaya koyarak gelecek konusunda düşünebilmeğe ve seçme yapmağa olanak verecek ipuçları sağlamaktır. İnsanın kaderine razı olmasını sağlamaktan çok bu kaderi etkilemesi için yapılması gereken bir denemdir.

Bu konuşmada böyle bir geleceğe bakışı sağlamak için izlemeğe çalışacağım yöntemde önce üretimin, karar verme işlevlerinin ve bürokratik süreçlerin, ev yaşamının, mekanda kişilerin ve nesnelerin yer değiştirme yollarının nasıl bir değişim geçireceğini ele alacağım. İkinci olarak toplumda bölüşümün dayandığı kurumsal çerçevenin, insanların gündelik zaman bütçesinin ve yaşama ilişkin değerlerinin nasıl değişebileceği konusundaki ip uçlarını geliştirmeğe çalışacağım. Son olarak da dünyada mekansal örgütlenmede ne tür değişme olacağı irdelenmeğe çalışılacaktır. Bunun için uluslararası farklılaşmada ve bir ülke içindeki yerleşme yapısında ne tür değişimler ortaya çıkacağı ve kent formlarında doğabilecek değişimler üzerinde durulacaktır.

II. Yaşanan Bilimsel Teknolojik Devrimin Toplumun Yapı Taşlarına Getirebileceği Değişiklikler

Gelecekte olabilecek gelişmeleri temellendirebilmek için önce gelecekteki teknolojik olanakların neler olabileceği üzerinde durmak gerekir. Bugün için dünyada büyük ölçüde gerçekleşmiş ya da yakın gelecekte gerçekleşeceğine ilişkin ipuçları belirmiş teknolojileri şöyle sıralayabiliriz; 1) temelde bütünsel devrelerin minyatürleşmesi ve enformasyon gücünün artmasını sağlayan **mikro-elektronik** gelişme, 2) uyduları kullanımı, laser ışınları ve fiberoptik kullanımı yoluyla **telekomünikasyon** alanındaki ilerleme, 3) **Bilgi işlem** alanındaki bilgisayarların kapasiteleri ve hızlarındaki gelişmeler kişisel bilgisayarların geliştirilmesiyle bilgisayarların evlere girmesi, 4) bilgisayar alanındaki gelişmeler ile telekomünikasyon alanındaki gelişmelerin birarada kullanılmasının ortaya çıkardığı karşılıklı ilişki kurabilen **enformasyon ağları**, 5) uyduların, kablolu televizyonların ve VCR'ların kullanımıyla tek yönlü haber akımı sağlayan kitle haberleşme sistemlerinin yerini alabilen **desantralize kitle** haberleşme sistemleri, 6) robotlar alanında, bilgisayarlardaki ve yapma zeka alanındaki gelişmelerin **üretim** ve **işlerin otomatikleşmesinde** getirdiği sonuçlar olarak sıralanabilir. Bugünkü konuşmamda daha çok bu altı alandaki gelişmelerin toplumsal sonuçları üzerinde duracağım.

Bu bilgi devrimi diye adlandırılan teknolojik gelişmelerin sanayi devrimi sırasındaki teknolojik gelişmelerden önemli farkları vardır. Sanayi devrimi insanın kaslarıyla yaptıklarının geliştirilmesini sağlamıştır. Onların bir çeşit uzantısı olmuştur. Oysa bilgi devriminin getirdikleri insanın sinir sisteminin uzantısıdır.

Oysa toplumun gündemine çok önemli sonuçları olabilecek başka teknolojik gelişmeler de girmiş bulunmaktadır. Bunlar arasında; 1) tıp alanındaki ve özellikle **genetik mühendisliğindeki** gelişmeler, 2) enerji üretimin tükenebilir kaynaklar olan fosil yakıtlardan kurtarılması ve özellikle de **füzyon yoluyla nükleer enerji** elde edilmesi 3) **uzay teknolojisindeki** gelişmeler sayılabilir bu alanlarda önümüzdeki otuz kırk yıldaki gelişmeler geleceğe bakış açımızı tamamen değiştirebilir. Ama bugünkü konuşmamı bir spekülasyon haline getirmemek için bu alanlardaki teknolojik gelişmelerin toplumsal sonuçları üzerinde durmayacağım.

Konuşmamın başlangıcından teknolojik çerçeve üzerinde durmam bunun toplumsal sonuçlarına bir teknolojik determinizm içinde yaklaşacağım yanılgısına yol açmamalıdır. Bu yazıdaki bakış açısına göre teknolojinin gelişmesi olanaklı toplumsal düzenler yelpazesini belirlediği kabul edilmektedir. Bu yelpazenin sürekli olarak genişlediği söylenebilir. Ama bu geniş yelpaze içindeki olanaklardan hangisinin gerçekleşeceği büyük ölçüde siyasal süreçlerle bağlıdır. Eğer özel bir çaba gösterilmezse en olasıklık durum bu teknolojik olanakların toplumun varolan güç dengesini yeniden üretecek biçimde kullanılmasıdır. Oysa bu durumun insanlığın saadeti için en uygun çözüm olmadığı kolayca ileri sürülebilir. Bu olanakların insanlık yararına kullanılabilmesi için bunlardan yararlanma biçimleri konusunda siyasal yaşamda etkili olacak bir muhalefetin yaratılarak, alternatif yararlanma biçimleri, yeni kurumsal düzenleme seçenekleri geliştirilmelidir. Böyle bir bakış açısı içinde toplumun ana yapı taşlarında olabilecek gelişmeleri ele alalım.

Üretim Alanında Gerçekleşmekte Olan Gelişmeler

Üretim alanında gelişmeleri toplumsal sonuçları açısından üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan birincisi üretimde robotların kullanılması, ikincisi bilgisayarlarla robotların birlikte kullanılmasının ortaya çıkardığı esnek uzmanlaşma, üçüncüsü ise birim üretim kapasitesi yaratmak için gereken kapital miktarındaki düşmedir. Bu üç gelişmeyi ve toplumsal sonuçların sırasıyla ele alalım.

Robotiks gelişme halindeki bir alandır. Bugünkü gelişme aşamasında robotlar daha çok önceden programlanmış ve tekrar eden işleri yapmaktadır. Bugün için bu robotlar bilgisayarlardan ya da manyetik bantlardan gelen dijital girdiler yoluyla denetlenebilmekte gördüğü işlevleri kendi kapasitesinin sınırları içinde değiştirebilmektedirler. Bu, üretimde, biraz sonra üzerinde duracağımız esnek uzmanlaşmayı sağlamıştır. Ama robotlar konusunda araştırmaların yöneldiğini bildiğimiz, dıştan algıladığı duyumlara göre yapacağı işlemleri seçebilen robotların yapılması konusundaki ilerlemeler yeni bir robotlar neslini yaratacaktır. Kuşkusuz bu yeni robotlar neslinin üretimde kullanılmaya başlamasının doğuracağı toplumsal sonuçlar çok daha önemli olacaktır. Her geçen gün standartlaşan ve mavi yakalı işçilerin yerini alan robotların sayısı gün geçtikçe artmakta fiyatları ucuzlamakta ve yaygınlaşmaktadır. Metal sanayii alanında yapılan bir hesaplama göre robotlar bu alanlardaki iş gücünü yarıya kadar indirebilecektir. Mavi yakalı sanayi işçisi sayısındaki bu azalma ya-

nısıra, üretim maliyetlerinde düşme olacak, sağlıklı ve tehlikeli iş alanları azalacak, ürünlerin kalitesinde bir artış görülecektir. Bu gelişmenin en ilginç toplumsal sonucu mavi yakalı işlerin miktarındaki düşme olacaktır.

Üretimdeki esneklenme bilgisayar sistemleriyle robotların işlevlerinin denetlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan üretim sistemleri belli bir tür üretimi gerçekleştirme için gerçekleştirilmişti. Bu esnek olmayan sistemlerin ekonomikliğini sağlamak için çok sayıda üretim yapılmasını gerektiriyordu. Sanayi devrimi ve onun teknolojisinin sağladığı ölçek ekonomileri kitle üretimini ortaya çıkarmıştı. Bu tür üretimin sürebilmesi sürekli değişmeyen bir talep ya da kararlı bir pazar gerektiriyordu. Bunun sağlanması için de pazarlama yöntemleriyle insan beğenilerinin homojenleştirilmesine tek düze hale getirilmesine çalışılıyordu. İnsanlar pek farkında olmadan kendi beğenilerinin dışına yönlendiriliyorlardı. Oysa üretimin esnekleşmesi, yani üretim sistemlerinin kolayca yeniden programlanabilir hale gelmesi, hatta ortaya çıkacak ürünün CAD yardımıyla kolayca yeniden tasarlanabilmesi, ölçek ekonomilerinin önemini azaltıyor, az sayıdaki ürünlerin üretimini ekonomik hale getiriyor, insanların beğenilerinin baskı altına alınmasını gereksiz kılıyordu. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler ürün tasarımı üretim bir parçası haline getiriyordu. Bu ise her ürünün ömrünün kısa olması demektir. Bu ise pazarlama örgütlenmelerinde kişilerin tüketim alışkanlıklarında önemli değişikliklerin ortaya çıkması demektir. Tüketicinin üretim tarafından belirlenmesinden çok üretimin tüketim tarafından belirlenmesi aşamasına geçilmektedir. Üretimde ölçek ekonomisi kavramının yerini faaliyet alanı genişliği ekonomisi kavramı almaktadır.

Üçüncü değişiklik, yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda yaratılan birim üretim kapasitesi başına yapılan sabit ve hareketli sermaye miktarında önemli düşmelerin gerçekleşmesi ve kapital üretim oranlarında bir düşme ortaya çıkmasıdır. Üretim alanında kullanılan kapital ve emek miktarında bu sürekli azalma eğiliminin belli bir aşamadan sonra bir büyük toplumsal devrim niteliğini kazanabileceği konusunda da ön görüler vardır. Yeni robot nesillerinin üretimine geçilmesi bu yolda atılmış önemli bir adım olacaktır. Bu oldukça ilerideki bir aşamada çalışmanın ve ücretin anlamı değişecektir. Bir gelire hak kazanmak bir işte çalışmakla temellendirilemez hale gelebilecektir. Çalışma süreci değişim değerinin ölçüsü olmaktan çıkacaktır. bir işe sahip olmak hakkı ile bir gelire sahip olma hakkı birbirinden ayrılacaktır. Her ne kadar bugün bu teknolojinin kullanılışı işgücü içindeki ayrımları ortadan kaldırmıyor eski ayrımlar yerine yeni ayrımlar getiriyor ise de uzun erimde toplumda bölüşümün dayandığı temelleri değiştirecek bir potansiyel taşıdığı söylenebilir. Bu tartışma sanayi sonrası toplumunun aynı zamanda kapitalizm sonrası bir toplum olup olmayacağı sorusuna bir yanıt aramak olmaktadır.

Üretim alanındaki bu üç eğilimi ortaya koyduktan sonra sorulabilecek bir soru bu saptamının gelecekteki üretim yapısını kestirmek için yeterli olup olmadığıdır. Bu eğilimler yaşanacak dönüşümler için bize ip uçları vermekle birlikte bugün varolan ü-

retim biçimlerinin tamamen ortadan kalkacağı sonucuna ulaşmamıza yol açmamalıdır. Sanayi devrimi sonrasında kitlesel üretim yapan büyük firmaların varlığı nasıl küçük üretimi tamamen ortadan kaldırmadıysa yeni eğilimlerin de varolan üretim biçimlerini tamame ortadan kaldıramayacağını söyleyebiliriz. Bu açıdan özellikle iki konu üzerinde durmak gerekir. Bunlardan birincisi olarak, esnek üretimin kitlesel üretimi tamamen ortadan kaldırıp kaldırmayacağı sorulabilir. Bu soruya verilebilecek oldukça kolay bir yanıt bu üretim alanlarının zamanla kapitalist merkez dışındaki ülkelere bırakılacağıdır. Verilebilecek bir başka yanıt bu alanların kitlesel üretimi sürdürebilmek için yeni olanaklara göre örgütleneceği olacaktır. Böyle bir gelişmenin ipuçları otomotiv sanayiinde ortaya çıkmıştır. Örneğin Toyota "İçi boş şirket" (Hollow Corporation) diye adlandırılan bir örgütlenmeye gitmiştir. Bu şirket araştırma, tasarım, finansman ve pazarlama işlevlerini ve parçaları bir araya getirme işlevlerini yüklenmektedir. Üretim tamamen, montaj fabrikasının yakınında yer alan esnek üretim yapan çok sayıda küçük birim tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yüksek kaliteli üretim "tam zamanında" (Just-in-Time) ilkesine göre, montaj fabrikasına gönderilmekte ulaşım, stok ve depolama giderlerini en aza indirgeyen bir üretim gerçekleştirilmektedir. Başka üretim alanlarında ise bir ana şirket olmadan bir ağ biçiminde örgütlenmeler (Network Organization) doğmaktadır. Üzerinde durulması gereken bir başka sorun özellikle üçüncü dünya ülkelerinde marjinal kesimin ne olacağıdır. Kuşkusuz bu oluşum dünyayı tam olarak sarmadıkça ve daha önce üzerinde durduğumuz toplumda bölüşümün ilkelerinin değişmesi aşamasına ulaşmadıkça varlığını sürdürecektir.

Karar Verme Süreçlerinde ve Bürokratik Hizmetlerin Yapısındaki Değişmeler

Bilgisayarla büyük miktarda bilgi depolayabilme, yeni telokominikasyon teknolojiyiyle ucuza kısa zamanda büyük miktarda bilgi nakletme, bilgisayar ağlarına bağlanarak büyük bilgi sistemlerine kolayca ulaşabilmek, fakslarla yazıları ve imajları nakledebilme ve nihayet TV sistemleriyle telekonferanslar düzenleyebilme, karar verme süreçlerini ve bürokratik hizmetlerin yapısını önemli ölçüde değiştirmektedir. Bu değişmeler adeta kağıtsız elektronik bürolar yaratmaktadır. Elektronik bürolarda rutin işlevler gören beyaz yakalı iş alanları azalmaktadır. Ayrıca bu işlevleri görmek için gerekli mekan miktarları küçülmektedir. Kağıt kullanan bürolardan elektronik bürolara geçiş karar süreçlerinde de önemli değişiklikler getirmektedir. Bu gelişmeler bir yandan karar süreçlerinin merkezileşmesini sağlamakta öte yandan bürokratik işlemlerin kent merkezlerinden uzakta gerçekleştirilmesine olanak vermektedir. Bu ilginç bir sonuçtur. Karar süreçlerinin merkezileşmesi için bürokrasinin de belli noktalarda yığılması gerekli olmaktan çıkmaktadır. Bu ayırım kentleşme yazınında "desantralizasyon" kavramı yanı sıra "dekonsantrasyon" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Desantralizasyon karar süreçlerinin tek merkezin denetiminden çıkmasını ifade ederken, dekonsantrasyon karar süreçlerindeki bir parçalanma olmadan sadece bürokratik işlemlerin kent merkezlerinden uzaklaşmasını anlatmak için kullanılmaktadır. Oysa bu teknolojik devrim öncesinde büro işlevlerinin kent merkezle-

rinden uzaklaşmasının karar süreçlerinin de parçalanmasını getireceği için desantralizasyon kavramı tek başına yeterli oluyordu.

Elektronik büroya geçiş rutin bir çok bürokratik işlemlerinde konsantrasyonuna olanak verecektir. Bu sadece rutin bürokratik işlemler olmayabilir. Bir çok kamu hizmetlerinin bile uzaktan verilebilir hale gelmesi gerçekleşmiş ya da gerçekleşmek üzeredir. Uzaktan eğitim, uzaktan sağlık hizmetlerini verilmesi örneklerinde olduğu gibi. Ama böyle bir analizi sonuna kadar götürmemek gerekir. Çünkü bütün olanaklarına ve gelişmelerine karşın telekomünikasyon yüzüye ilişkilerin yerini tam olarak almamaktadır. Örneğin karşılıklı güvenin çok önemli olduğu bankacılık işlerinde yüzüye ilişkiler önemini korumakta bu nedenle ABD kentlerinde sigorta ofisleri kolayca kent dışına çıkabilirken bankalar kentlerin merkezi iş alanlarındaki yerlerini korumaktadır. Aynı şekilde eğitimde vb. hizmet alanlarında da yüzüye ilişkilerin önemini koruyacağı söylenebilir.

Büro işlevlerinin dekonsantrasyonunun en uç hali işin evlere dağılmasıdır. Elektronik çağda evin niteliğindeki değişme ayrıca ele alınacağı için şimdi bu konu üzerinde ayrıca durmayacağım. Ama bu gelişmelerin toplumdaki istihdam dağılımı üzerindeki etkilerinin ne olabileceğini kısaca ele alacağım. İstihdam içinde tarımın payının daha sanayi toplumu döneminde çok küçüldüğünü biliyoruz. Sanayi sonrası toplumlarında ise sanayide çalışanların payı hızla azalacaktır. Buna karşılık hizmetler kesiminin payı hızla artacaktır. Hizmetler kesiminin payının artacağını söylemek artık yetersiz kalmaktadır. Bu üçüncü sektör içindeki farklılaşma üzerinde durulmaktadır. Üçüncü sektör üçe ayrılmaktadır. Sanayi döneminin hizmetler kesimi üçüncü sektör adını korurken, bilgisayar hizmetleri dördüncü sektör, evlere dekonsantre olan işlevler ise beşinci kesim diye adlandırılmaktadır. Yapılan kestirimlerde üçüncü kesimin payının da düşeceği buna karşılık dördüncü ve beşinci kesimlerin payının artacağı öngörülmektedir.

Ev Yaşamında ve Evin İşlevlerinde Olabilecek Gelişmeler

Ev sanayi sonrası toplumunda, sanayi toplumunun evinden önemli niteliksel farklılıklar gösterecektir. Sanayi öncesi toplumda ev emeğin yeniden üretimini sağlayan bir mekanken sanayi sonrası toplumunda bu işlevine ek olarak bir üretim mekanı olma niteliğini de kazanacaktır. Bu işlevsel dönüşüm olurken evin toplum içindeki konumunda da üç tür değişiklik olacağı ön görülmektedir. Birincisi uydu haberleşmesi kanallarının, küçük enerji üretim birimlerinin, yaygınlaşan ulaşım ve haberleşme alt yapılarının, evleri mekanda belli alanlara bağlı kalmaktan kurtarması mekan içinde serbestleştirmesidir. İkincisi ise evi bir anlamda büyük ölçüde kendi kendine yeterli hale getirmesi ve kişileri toplum içindeki zorunlu ilişkilerden yalıtmasıdır. Üçüncüsü ise telekomünikasyon kanallarıyla evin, toplumun üretim sisteminin, bilgi sisteminin, hatta politik sisteminin bir parçası haline gelmesi topluma sanayi öncesine göre daha sıkı bağlanmasıdır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken bir karşılık

ortaya çıkmaktadır. Birinci ve ikinci özellikte ailelerin ya da kişilerin yalıtılmasından söz edilirken üçüncü özellikte evin topluma eskisinden daha sıkı bağlanmasından söz edilmektedir. Bu iki eğilimin her ikisi de doğrudur. Birinci halde azalması sözkonusu olan ilişkiler insanların birbirleriyle zorunlu yüzyüze ilişkileridir, bir arada bulunmalarıdır. İkinci halde artması sözkonusu olan bağlantılar elektrondur. Her iki ilişki biçiminin varlığının ya da yokluğunun tanımladığı yalnızlık ya da bütünleşmelerin farklı anlamları olacaktır.

Bu genel saptamalardan sonra evin yeni gelişen bağlantılarının ona ne tür işlevler yüklediği üzerinde duralım. Bunlardan biri evin bir üretim alanı haline gelmesidir. Bu işlevler; softwarelerin geliştirilmesi, bürokratik işlevlerin yerine getirilmesi, hata değişik üretimlerin gerçekleştirilmesi olabilir. Bu örnekler daha da artırılabilir. Bugün için böyle bir iş düzeni kurmak teknolojik olarak olanaklıdır. Ama Fransa'da Marne-la-Vallée de geliştirilen böyle bir tele iş projesini uygulamadan birden bire kaldırılmıştır. Bu karar işin verimliliği ya da koordinasyonunda karşılaşılan sorunlar dolayısıyla değil tamamen farklı nedenlerle verilmiştir. Böyle rahat bir iş düzeninin olanaklı olduğunun görülmesinin ülke içinde yaratabileceği yansımalarından korkulmuştur. Varolan güç yapısının yeniden üretilmesini zorlaştıracak ve varolan düzene bir tehdit oluşturacağından çekinilmiştir. Bütün bu korkulara karşın bu konudaki gelişmeler devam etmektedir. İkinci ilginç gelişme evin eğlence faaliyetleri bakımından kazandığı işlevlerdir. Uydu yayınları, kablolu yayınlar, video sistemleri vb gelişmeler kişileri evlerini terketmeden zengin bir eğlence dünyası ile karşı karşıya getirmektedir. Bu gelişmeler eğlenceyi yalnız ev temelli hale getirmemekte aynı zamanda da kişilere çok zengin seçme olanakları sağlayarak çok bireyselleştirmektedir. Evlerin kolayca bilgi ağlarına bağlanabilmesi belli bir süre sonra evleri birer büyük kütüphane haline getirecektir. İnsanlar evlerinden çıkmadan alışverişlerini tele olarak yapabilmektedir. Bunun ötesinde karşılıklı etkileşimli TV sistemleri evleri aynı zamanda politik sistemin bir uzantısı haline getirebilecektir. Bazı ABD kentlerinde kişilerin bu sistemler kanalıyla kent yönetimlerine doğrudan katılmaları sağlanmış doğrudan demokrasi deneyleri yapılmıştır. Bu gelişmeler evlerin çok işlevli kendi başına yeterli birimler haline gelebileceğini ortaya koymaktadır. Bu eğilimler mantıksal sonuçlarına ulaştırıldığında karşımıza atomize bir toplum ortaya çıkacaktır. Böyle atomize topluma toplum demek olanağı kalmaz. İnsanların bir birinden bu kadar yalıtılması beklenemez. Bu nedenle bu eğilimin varlığını insanlar arasında yeni biraraya gelme nedenlerinin yaratılacağı, yeni ilişki biçimlerinin kurulmasına yol açacağına bir işaret olarak düşünmek daha doğru olacaktır.

Bu gittikçe kendine yeterli olan evin gelişmesi toplumsal varlığın gittikçe daha özelleşmesine neden olurken aynı zamanda bu evin içinde kişinin mahremiyetinin gittikçe daha azalmasını getirecektir. Elektronik ağlara bağlı bu ev küresel koordinasyonu sağlamak için her an ulaşılabilir hale gelmek durumundadır.

Kişi ve Yük Taşımacılığındaki Değişimler

Haberleşme ve bilgisayar sisteminde olan bu gelişmelerin kişi ve yük taşımacılığın-

da iki yönlü etkisi olmaktadır. Bunlardan birincisi bu hizmetlere olan talebin yapısındaki değişimlerdir. ikincisi ise bu hizmetlerin yapılmasında kullanılan teknoloji-lerdeki değişimlerdir. Önce talepteki değişimler üzerinde duralım. Haber ve bilgi akımı birçok halde kişi ve yük yer değiştirmelerini ikame edecektir. Böyle bir ikame- nin varlığı kişi ve yüklerin yer değiştirmesi talebini ortadan tamamen kaldırmaya- caktır. Toplumda üretimin ve bürokratik faaliyetlerin örgütlenmesindeki ve evin iş- levindeki değişimler. bu talebin zaman içindeki dağılımında da önemli değişiklikler yaratacaktır. Ev işyeri ayırımının ortadan kalması ev işyeri yolculuklarını azaltacak, kent içi yolculukları içinde zirve saatlerinin payı düşecek zaman içinde daha eşit bir dağılım görülecektir. Bu değişiklikler yanısıra yeni toplum düzeninin yaratacağı ye- ni yolculuk talepleri olacaktır. Talebe göre yönelen küçük ölçekli fleksible üretime geçiş ise yük naklinde küçük miktarların istenilen zamanda istenilen noktaya naklini önemli kılacaktır.

Talep konusunda değişikliklerin ne yönde olabileceğini kestirmek olanaklıdır. Ama ulaşım teknolojisinin ne yönde değişeceği konusunda yeterli ip uçları yoktur. Bu alanda son yıllarda olan teknolojik gelişmelerin devrim niteliğinde olmadığı söylene- bilir. Petrol krizinden sonra ulaşım araçlarında enerjinin etkin kullanımını sağlayan değişimler gerçekleşmiştir. Ama bunun devrimsel bir nitelik taşıdığı söylenemez. Buna karşılık enerji krizi sonucunda toplu taşımacılığa önem verilmeye başlaması metro sistemlerinde ve raylı taşımacılıkta önemli gelişmeler getirmiştir. Bu gelişme- yi sanayi toplumunun kentlerine uygun bir gelişme olarak değerlendirmek doğru o- lur. Bu gelişme talep yapısında ortaya çıkmakta olduğunu gördüğümüz değişimin tersi yöndeki bir gelişmedir denilebilir. Buna karşın bilgi iletişim sistemlerindeki ge- lişmelerin kentlerde motorlu araçlar trafiğinin yönlendirilmesinde kullanılmaya baş- lamasının bazı olanaklar sağladığı görülmektedir. Araç gözleme ve yönlendirme sis- temleriyle araç sürücülerinin kentteki trafik yüküne göre yönlendirilmesi olanaklı hale gelmektedir. Aynı şekilde yol kullanımının fiyatlandırılması da gerçekleşebil- mektedir. Otomatik olarak yönlendirilen motorlu araçlar ve özel araçların toplu ta- şım sistemleri konusundaki düşüncelerin uygulanması konusunda henüz ciddi adımlar atılmadığı görülmektedir. Eğer bu tartışmayı kısaca özetlemek gerekirse sanayi sonrası toplumun taleplerine uygun bir teknolojik gelişmenin bu alanda henüz ger- çekleşmediği söylenebilir.

III. Kişilerin Kaynaklarında Ve Yaşama İlişkin Değerlerindeki Değişme- ler

Toplumsal yapıda meydana gelen gelişmeler bu toplumda yaşayan kişilerin kaynak- larında ve yaşama ilişkin değerlerinde de önemli değişimler ortaya çıkarmaktadır. Burada iki kaynak ve beş değer üzerinde durulacaktır. Kaynaklardaki değişme top- lumdaki bölüşüm kurallarındaki dönüşümlerden ve kişilerin zaman bütçesindeki ye- ni düzenlemelerden doğacaktır. Değerlerdeki değişimler; siyasal yaşamda kararların meşruluğunun katılımcılığa dayandırılması, toplumda her kesimin kendi yaşam seç-

melerini gerçekleştirme hakkına sahip olacağı inancının yani çoğulculuğun yaygınlaşması biçiminde olacaktır. Toplumlar çevre değerlerine ve ekolojik dengelere daha duyarlı ve bu konuda daha bilgili hale gelecektir. Gerek kişilerin zaman bütçesinin gerek kaynaklarının gelişmesi toplumun tüketim kalıplarının ve tüketimin toplum içinde anlamını değişmesine neden olacaktır. Bu değişmelere bağlı olarak da toplumda eğitimden beklenen işlevler yeni boyutlar kazanacaktır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmenin bugünkü aşamasında üretimdeki becerisiz emeğin büyük ölçüde ikame edilmesi, kısa erimde çıkacak olan uyum sorunları bir tarafa bırakılırsa, uzun erimde yüksek kaliteli emeğe dayanan üretim bir yandan ücretleri artıracak öte yandan daha eşitlikçi bir gelir dağılımı ortaya çıkaracaktır. Daha uzun erimde ise toplumsal bölüşümün yeni kurumsallaşma biçimlerine yol açacak gelişmeler olabileceği kestirilebilir. İlk aşamalarda bile kişilerin yaşamlarını düzenlemekte, seçmelerini gerçekleştirmekte kullanabilecekleri kaynaklar artacaktır.

Bir yandan kişilerin üretim için ayırmak zorunda olduğu zamanın azalması öte yandan evin işlevinin değişmesi sonucunda çalışma zamanının büyük ölçüde kişilerin seçmesine bağlı olarak esnekli kazanması kişilerin zaman bütçelerini dolayısıyla yaşamın temposunu değiştirecektir. Bu halde işten kazanılan zamanın kullanılması ve esnek iş temposu içinde koordinasyonun sağlanması yeni sorunlar ve fırsatlar getirecektir.

Kişilerin zaman kullanma esneklikleri zaman koordinasyonunu sanayi toplumuna göre çok daha önemli hale getirmektedir. Çalışma ve tüketim sistemleri arasında sürekliliğin sağlanması, üretimin ve yeniden üretimin koordinasyonu için yeni bir küresel zaman örgütlenmesi ortaya çıkma yolundadır.

Dünyanın bugün ulaştığı gelişme aşamasında artık temsili demokrasi yetersiz kalıyor. Demokratik rejimler katılımcı yolları geliştirmenin baskısı altında kalıyorlar. İnsanlar kendilerinin geleceğini belirleyecek kararlara doğrudan katılmak istiyorlar. Kendilerinin geleceklerini başkalarının kararlarına terketmek istemiyorlar. Gün geçtikçe toplumsal kararlara terketmek istemiyorlar. Gün geçtikçe toplumsal kararların meşruiyeti verilme süreçlerinin katılımcı olmasına dayanıyor. Gerçekleşen teknolojik devrimin bu eğilimi daha da güçlendireceği teknolojinin getirdiği olanakların bu yönde kullanılması yönünde baskıların doğacağı söylenebilir.

Katılımcı demokrasinin temel değer haline gelmesi üretim süreçlerinin insanların değerleri üzerindeki tek düze hale getirici baskılara artık gerek duymaz hale geliş beraberinde çoğulculuğun yeni boyutlar kazanmasına yol açacaktır. Çoğulculuk artık demokrasi adına çoğunluk diktasını meşru olmaktan çıkarmıştır. Toplumda değişik yaşam biçimlerinin dünya görüşlerinin kendilerini gerçekleştirmelerine olanak verilmesi temel değer haline gelmektedir. Bu ise planlamada olanak sağlayıcı, izin verici planlama anlayışlarının gelişmesine yol açmaktadır. Plancılar belli çözümleri uygulamak yerine değişik yaşam biçimlerinin gerçekleşmesine olanak verecek çerçevelerin oluşturulmasını kendi görevleri olarak görmektedirler. Böylece değişik ya-

şam biçimleri değişik yörelerde gerçekleşince insanlar çoğulcu toplum içinde yer değiştirerek istedikleri yaşam biçimlerini gerçekleştirebilecektir. İnsanların seçmeleri artık sadece "laissez-faire" toplumları ile merkezi planlama toplumları arasında bir seçme hapsedilmiş değildir. Böyle çoğulcu yaşam biçimlerinin bir arada varlıklarını sürdürmesine olanak tanınan toplumlarda katılımcı süreçler daha kolay örgütlenebilecektir. Çünkü katılımcı süreçler daha kolay örgütlenebilecektir. Çünkü katılımcı süreçler daha çok küçük oldukça homojen gruplarda daha etkin sonuçlar vermektedir.

Dünyanın yaşadığı çevresel kirlenme, ozon tabakasının delinmesi, ormansızlaşma, çölleşme, asit yağmurları vb olaylar bunlara paralel olarak gelişen çevreci toplumsal hareketler siyasal karar süreçlerini çevre konularına daha duyarlı hale getiriyor. Ekonomik gelişmenin ve çevresel kalitelerin birlikte evrimini (co-evolution) öngören yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birlikte evrim yaklaşımı ekonomide kişilerin refahına pozitif katkılar getirecek niteliksel ve niceliksel ekonomik gelişmelerin, kişilerin refahına katkıda bulunacak biçimde çevrenin niteliklerini geliştirici niteliksel ve niteliksel çevre stratejilerinin başarmayı amaçladığı ekolojik sürdürülebilirliğin beraberce gerçekleştirilebileceği kabulüne dayanmaktadır. Toplumda bölüşüme ilişkin yeni kurumsallaşmaların ortaya çıkması kuşkusuz bu yöndeki olanakları daha da geliştirecektir. Sürdürülebilir gelişme kavramı eşitlik kavramının diğer nesillere ilişkin boyutunu da gündeme getirmektedir. Çevreye ilişkin olarak bir küresel ahlak oluşmaktadır.

Toplumda kişilerin zaman kullanımındaki esnekli üretime ayrılacak zamanın küçülmesi, üretimin küçük partiler halinde yapılabilir hale gelmesi, toplumda çoğulcu yaşam biçimlerinin örgütlenmesi tüketimin anlamını değiştirebilecektir. Toplumda sanatın yaratıcılığın önemi artacaktır. Kişiler kendi yaratıcılıklarını geliştirecek alanlar oluşturmaya çalışacaklardır. Toplumsal tabakalaşmada, tüketim kalıpları, yaşama sanatı, belirleyici nitelik kazanacaktır. Bir anlamda estetikleşmiş bir tüketim olgusu ortaya çıkacaktır. Konuşmanın buraya kadar olan kesiminin kurgusu içinde böyle bir sonuca varılabilir. Ama bunun tamamen tersi bir senaryo da kurulabilir. Uzaktan tele alışveriş kanallarının gelişmesi alışverişi sosyal bir faaliyet olmaktan uzaklaştıracaktır. İnsanların alışverişte aldıkları obje ile kişisel olarak kurdukları ilişkinin önemi azalacaktır. Belki en gerçekçi öngörü her iki yöndeki gelişmenin de bir arada olacağıdır. Kişiler her iki türün olanaklarından da kendi yaşam tempolarına uygun olarak yararlanabileceklerdir.

Bilgi çağında, sürekli biriken bir kaynak olan bilgi, bize gösteriyor ki yaşamın kalitesi büyük ölçüde öğrenim sürecinin ne kadar anlamlı, geniş, sürekli ve talep edici olduğuna bağlıdır. Bilgi toplumun hem teknolojik ilerlemesini sürekli kılması hem de yaşam kalitesini geliştirmesi insan gücü kalitesinin sürekli artırılmasına bağlıdır. Bu insanın yeniden üretilmesini toplumsal örgütlenmenin odağına getirecektir. Sanayi sonrası toplumunun insanın yeniden üretilmesinden bekledikleri sanayi toplu-

mununun beklediklerinden çok farklıdır. Sanayi toplumunun iş süreçlerini becerisiz emeğe göre örgütlenmesi artık anlamını yitirmiştir. Sanayi toplumunun emeği çok iyi yetişmiş kaliteli ve yaratıcı emek olacaktır. Bu da eğitime önemli yeni işlevler yükleyecektir. Çok genel hatlarıyla bilgi çağında eğitimin iki farklı işlevi olacağı söylenebilir. Bunlardan birincisi insanların bilgi çağının üretimini ve teknolojisini sürdürebilmek için gerekli bilgi ve beceriyle donatılmasıdır. İkincisi ise sanayi toplumunun çok daha inceltilmiş yaşam değerlerine sahip insanının yetiştirilmesidir. Bu açıdan eğitimin kendisi bir tüketim niteliğini kazanabilecektir. Bu eğitim içinde liberal sanatlar ile bilim ve teknoloji eğitiminin dengesinin yeniden kurulması demek olacaktır. Yaşam ve işin herbirinin daha esnek ve çoğulcu nitelik kazanması eğitimi standart programların uygulanmasından uzaklaştırarak büyük ölçüde kişilerin seçmelerine açık, zengin çeşitli programlara dönüştürebilecektir. Toplum içinde sürekli olarak kendini eğitemeyen ya da yeniden ve yeniden üretemeyen kişiler hem iş alanında hem de toplumsal yaşamda kendisini marjinalleşme yolunda bulacaktır. Belki de bu gelişme içinde bilim ve teknoloji eğitimi ile liberal eğitim ayrımı anlamını yitirecek post modern düşünce ve bilim anlayışı içinde teknik eğitimden kopuk bir liberal eğitim olanaksız liberal bir eğitimden kopuk teknik eğitim anlamsız hale gelecektir. Yeni yaşam pratiklerinin bu iki alanı bir birine bugünden düşünölmeyecek kadar yaklaştırması umulabilir.

IV. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerin Mekansal Organizasyonlarda Yaratacağı Değişmeler

Gelecek bilim yaklaşımları içinde hakim eğilim bilişim devriminin mekan ve uzaklığa ilişkin sorunları ortadan kaldıracağını varsaymaktır. Bir kişi yanındaki odaya da dünyanın öteki ucuna da aynı elektronik kanallarla ulaşabilmektedir. Ama bu, mekanın, mesafenin hiç bir etkisi kalmayacak demek değildir. Bir kere insanlar arası değişilen sadece, bilgi değildir. İnsan akımları mal akımları sürecektir. İnsanların bir biriyle ilişkilerinin zenginliği sadece elektronik ilişkilere indirgenemeyecektir. Bu durumda yeni teknolojiler sanayi toplumunun mekanının dekonstrüksiyonunu sağlayacak, yeni bir mekân organizasyonunu yeniden inşa edecektir.

Yeniden inşa edilmekte olan bu mekânın iki özelliğinin ön plana çıkacağı üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi bütün yerler elektronik ve kentsel ağı (network) parçası haline gelmesidir. Bu ağ tüm dünyayı kapsayan bir genişliktedir. Sanayi sonrası toplumun alt yapısı her binayı bu elektronik ağına bağlayacaktır. Aynı biçimde yol sistemi kentsel ağına bir parçası haline getirecektir.

Böyle bir network inde bulunma yerleşmeler arasında bir eşitlenmeyi içermemektedir. Yerleşmelerin bu ağ içinde bulunduğu konum onun göreceli önemini belirleyecektir. Böyle ilişkileri yoğunlaşan bir dünya, üzerinde duracağımız ikinci özelliği de belirlemektedir. Yerlerin (place) mekânı kendisini akımların mekânına dönüştüreceklerdir. Yerlerin kademelenmesi kavramı yerine akımların kademelenmesi kavramı ön plana geçecektir.

Sanayi sonrası toplumun mekansal organizasyonunun genel özelliklerini gördükten sonra kent ve kır kavramlarında nasıl değişiklikler olacağını ele alalım. Bugün sanayi sonrası topluma geçiş deneyini yaşayan ileri kapitalist ülkelerde; 1) kentlerin yoğunluğunda bir düşme, 2) kentleşmede yavaşlama ya da durma, 3) gelişme eğilimlerinin metropoliten alanlar dışına yönelmesi, 4) kırsal alanlara yayılma eğilimi gözlenmektedir. Biraz sonra üzerinde durduğumuzda açık hale gelecek olan husus bu betimlemenin sanayi toplumunun mekan organizasyonuna ilişkin kavramlarla yapılmış olmasıdır. Belki böyle bir betimleme sanayi sonrası toplumunun kavramları içinde çok anlamlı olmayacaktır. Kişilerin ve faaliyetlerin yer seçmelerinde gözlenen bu merkezkaç eğilim kentler ölüyor mu sorusunu gündeme getirmiştir. Bu sorunun yanıtı hayırdır. Bu hayır yanıtı hem sanayi toplumunun hem de sanayi sonrası toplumun kavramları kullanılarak verilebilir. Bunları sırasıyla ele alalım. Öncelikle kentlerin varlıklarını sürdürmeleri için varolan bir neden inşaa edilmiş çevrenin ve tarihsel olarak gelişmiş bir alt yapının varlığıdır. Buna sadece mekansal yapının dönüşümünü geciktiren bir atalet gücü olarak düşünmemek gerekir. Çoğulcu toplum içinde insanların bir kesimi için kentsel yaşam çekiciliğini koruyacaktır. Özellikle sağlayacağı sosyal ilişkilerin sıcaklığı elektronik ilişkilerce ikame edilemeyecektir. Sanayi kentlerindeki çöküş sürecektir ama hizmet kentlerinde bürokrasideki ikameler kolayca yeni iş alanları tarafından doldurulabilecektir. Yüzyüze ilişkilerin önemini koruduğu iş alanları kent merkezlerinden kolayca kopamayacaktır. Birçok gelecek bilimcinin ikna etmeğe çalıştığı gibi sanayi sonrasının toplumu yeni bir kırsal yapı olmayacaktır. Sanayi çağının iki önemli buluşu olan otomobil ve telefon yirminci yüzyılın başında kişileri belli merkezlere bağlı olmaktan kurtararak özgürleştirmişti. Bunun etkisiyle alt kentleşme olgusu ortaya çıkmakla birlikte kent merkezlerinde de yoğunlaşmanın sürdüğünü biliyoruz. Kuşkusuz insanlardaki daha sakin, daha temiz yerlerde, doğaya daha yakın olarak ve daha çok mekan kullanarak yaşama isteklerinin gerçekleştirilmesinde yaşanan bilimsel teknolojik devrimin getirdiklerinin daha önceki dönemin teknolojik gelişmelerinden önemli farkı merkezden uzaklaşırken aynı zamanda da onun denetimi altında kalmaya olanak vermesidir. Sanayi sonrası toplumunda denetimin niteliğinde de bir değişme olacağı söylenebilir. Bu mülkiyet yoluyla denetim değil ilişki kurarak mukavele yoluyla gerçekleşen bir denetimdir. İşte bu özellik kent ve kır kavramlarının anlam değiştirmesine yol açacak önemdedir. Kırsal alan kentsel mekana dönüşmektedir. Bir kentsel ve elektronik ağına parçasıdır, kentli nüfusça kullanılmakta, kentsel kurumlarca denetlenmekte ve yönetilmektedir. Bu tüm yeryüzünün kentsel mekan haline gelmesi demektir. Eğer sanayi sonrası toplumunu mantığı içinde olaya bakarsak kentlerin kaybetmesi değil yeniden tanımlanması söz konusu olacaktır. Sanayi sonrası toplumunda yeryüzünün tek bir kentsel ve elektronik ağa bağlanması süreci yaşanacaktır.

Bu küresel kentsel ağda kendi arasında belli bir kademelenmesi olan ufaklı büyüklü nüfus yığılmaları (isterseniz sanayi döneminin alışkanlığıyla kentler diyelim) ola-

caktır. Bu yığılmaların dışında yaygın çok düşük yoğunluklu bir yerleşme deseni gözlenecektir denilebilir. Bu nüfus yığılmaları arasındaki kademelenmeyi içinde bulunduğu ağdaki (network) konumu belirler. Bu konum o yerleşmenin denetim gücünü belirler. Uluslararası kapitalin denetiminin kurulduğu, bilgi toplumunun gelişme stratejilerinin üretildiği, bilgi toplumunun hizmetleri ve diğer çeşitli hizmetlerin gerçekleştirildiği noktalar en üst kademe merkezleri oluştururlar. Bu en üst kademe merkezler dünya metropollerini olarak adlandırılabilir. Geleceğin yaşanmasının bu dünya metropollerini ve onların etki alanları arasında gelişeceği düşünülebilir. Bu ağda ikinci kademe hizmetler, sanayi üretimleri daha alt kademe merkezlerde yer alırlar.

Böyle küreselleşmiş bir ekonomi ve küreselleşmiş bir yerleşme sistemine tarihselliği unutan bir anlayış içinde yaklaşırsak iki konuda yanılgıya düşülebilir. Küreselleşmiş bir ekonomide kapitalin akışkanlığının hatta emeğin akışkanlığının da yükseleceği düşünülürse bu yanılgılı sonuca varmak daha da kolaylaşacaktır. Bunlardan birincisi dünya kültürünün tekdüze hale gelmesi, ikincisi ise eşitsiz büyümenin ortadan kalacağı düşüncesidir.

Küreselleşmenin (globalization) yerel farklılaşmaların tamamen önemini kaldıracaklarını varsaymak çok yanıltıcı olabilir. Toplumda üretimin küçük miktarlarda ekonomik olarak gerçekleştirilebileceği, çoğulcu değerlerin yaygınlaşacağı, tüketim değerleri içinde ayrılıkların önem kazanacağı hatırlanırsa, yerellik, yerelliğin getirdiği kimlikler bir yer için üzerinde titizlikle korunması gereken bir kaynak haline gelecektir. Böyle özelliklere sahip olmayan ya da bu özelliklerini yitirmiş olan yerler kendilerine yeni kimlikler, yani yerellikler üretmek durumunda kalacaklardır. Ama unutulmaması gereken bu yerelliğin küresellik içinde yeniden üretilmiş bir yerellik olacağıdır.

Küreselleşen ekonomi ve kentsel sistem içinde eşitsiz büyüme varlığını koruyacaktır. Sanayi sonrasının mekansal yapı yeniden kurulurken yeni bir mekansal işbölümü ortaya çıkacaktır. değişik yörelerin yarışmasında etkili olan faktörlerin ağırlığında değişimler meydana çıkacaktır. Sanayi sonrasının faaliyetlerinin yerleşiminde bağlayıcılıkların azalması yer seçimlerinde iyi iklim koşulları, çevre zenginliği vb değerlerin önemini artıracaktır. Özellikle sanayi sonrası dönemin ekonomisini belirleyici faaliyetlerde bu tür özellikler ağırlık kazanmaktadır. Bir anlamda sanayi toplumlarında faaliyetlerin yeri nüfusun konumunu belirlerken sanayi sonrası toplumlarda insanların yerleri ekonomik faaliyetlerin yerini belirleyecektir. Bu sanayi sonrası toplumunun yeni eşitsiz büyüme kalıbını ortaya çıkaracaktır. Ama bu yeni eşitsiz büyüme kalıbının sadece doğal özelliklere göre belirleneceği kanısını yaratmamalıdır. Mekansal örgütlenmenin tarihinden gelen belirleyicilikler de bulunacaktır. Yeni teknolojilerin geçmişteki güç yapılarını yeniden üretecek biçimde kullanılması eğilimi de büyük ölçüde varolan eşitsizlikleri sürdürecektir. Bu eşitsiz büyüme eğilimi hem ülkeler arasında hem de bir ülke içinde bölgeler arasında söz konusu olabile-

cektir. Yeni dönemde bu eşitsiz büyümenin gerçekleri sanayi toplumlarına göre daha az olacaktır. Bu nedenle de yeniden yapılanmadaki eğilimlere karşı muhalefet oluşturulması özellikle önem kazanmaktadır.

Benim söyleyeceklerim bu kadar.

BAŞKAN- Sayın Tekeli'ye teşekkür ederiz. Tartışmalara başlamak için söz almak isteyen? Buyurun Sayın Tokmanoğlu.

PROF. DR. TAHSİN TOKMANOĞLU- Sayın konuşmacıya çok teşekkür ediyorum.

Arkadaşlar, bu yayınlanan programda bu konuşmanın ismi, 2000 Yıllarında Toprak Kullanımı ve Yerleşme. Ben bu başlığa göre de iki tane soru hazırlamıştım, fakat zannediyorum konuşmacı bu asıl işme uygun konulara pek giremedi, bu vesile ile sorularıyla kendisini de bu konulara çekersek iyi olur diye düşünüyorum.

Arkadaşlar, ziraat fakültelerimizin yayınladığı bir broşüre göre, Türkiye'de tarıma elverişli toprakların toplam alanı 17 milyon hektar, fiilen tarım yapılan ise 27 milyon hektar. Fiilen tarım yapılmaması gereken 10 milyon hektarlık sahada tarım yapmakta; bu da toprak erozyonunu artırmakta, büyük facialara sebep olmaktadır. Dün bir cümle söylemiştim, onu tekrarlayayım burada, atalarımızın Orta Asyayı terk edişinin sebebi oradaki büyük erozyon. Bugün de Anadolu'da büyük çapta erozyon oluyor. Ben bekledim ki, bu konuşmanın içerisinde bu erozyonu önleyecek birtakım bilgiler, fikirler getirilir diye, buna sayın konuşmacı pek değinmedi. Tarıma elverişli 17 milyon hektar arazimiz var, ne yazık ki bunun birçok kısmı da hâlâ sanayi mıntıkası olarak kullanılıyor ve kullanılma yolunda galiba.

Diğer bir sormak istediğim soru şu idi: Türkiye'de nüfus süratle artıyor, bu artışa paralel olarak da tarım alanlarındaki parselasyon süratle devam ediyor. Bazı yörelerde bana yarım dönümden daha küçük tarlalar gösterdiler. Bu kadar küçük parsellerde tarım yapıldığı takdirde biz o topraktan yararlanamıyoruz demektir. Bir defa arazinin büyük bir kısmı sınırlara ayrılıyor, üzerinde tarım yapılmıyor. Bu kadar küçük parselasyonda tarım bilgisine dayalı bir tarım yapmaya olanak yoktur, modern tarım olunamaz. 2000'li yıllarda biz eğer en kıymetli doğal kaynağımız olan toprakları bu şekilde yanlış kullanmaya devam edersek, sonumuz çok feci olur, bu yoldan muhakkak düşünmemiz gerekir. Sayın konuşmacı acaba bu konularda ne düşünüyor? Teşekkür ederim.

PROF. DR. İLHAN TEKELİ- Tabii, şöyle bir geleceğe bakış yapılabilir: Türkiye'nin bugünkü sorunlarına bakıp, bu sorunların uzatılması, gelecekte, aynı süreçlerin devam edeceğini varsayarak bu sorunların uzatılmasını inceleyebilirsiniz. Tabii bunlar da size şöyle sonuçlar çıkartır: Bunlara müdahale edilmesi gerekir, birtakım kurumsal müdahalelerle bu gelişmelerin engellenmesi için. Tabii, bu size, geleceğe bakış için gelecekte dünyada ne olup bittiğinin size neler getirebileceği konusunda çok uzun perspektifli bir şeyde yol göstermez. Onun için benim konuşmam, daha

çok, dünyada büyük değişmeler ne oluyor, onun üstünde toplandı. Eğer, yazılan bildirinin diğer noktalarını tartışabilseydik, onun içinde ekolojik değerlerle ilgili, toplumdaki değer yargılarının ne yönde, nasıl değiştii ve geleceğin toplumunda bu değer yargılarının egemenliğinin nasıl kurulabileceği konusunda da bazı ipuçları vardı.

Burada, tabii üzerinde durulması gereken birinci ilke, dünya, eğer genel siyasi çizgisine bakarsanız, çok yaygın olarak "Birlikte evrimsel gelişme" denilen bir inanca doğru gidiyor. Yalnız, diyelim 60'lı yılların dünyadaki hâkim felsefesi, düşünce biçimi kalkınmacı düşünce biçimiydi. Yani, siz kalkınırsınız; kalkınırken de, işte çevre falan biraz tahrip olursa görmezlikten gelirsiniz anlayışı hâkimdi. Ama artık günümüzde, son 30 yıldır dünyadaki bu çevreci hareket, siyasal süreçler başka bir bakış açısını ortaya çıkardı: Bu, birlikte evrimci denilen bakış açısı. Yani, birlikte evrimci bakış açısı şu ilkeyi getiriyor, diyor ki: Evet, insanların refahını artırmak için ekonomik faaliyetlerin yapılması, gelişmesini sağlayacaksınız ama, aynı zamanda da bunu öyle yapacaksınız ki, çevrenin sürdürülebilir bir büyümeye olanak vermesini sağlayacaksınız. Yani sürdürülebilir büyüme diye bir kavram geldi. Sürdürülebilir büyüme kavramı her generasyona, diğer generasyona karşı bir sorumluluk yüklüyor. Yani siz, daha sonraki nesillerin o kaynakları kendi ekonomik büyümeleri ve refahları için kullananlarını engelleyecek şekilde kullanamazsınız. Şimdi bu ikisinin birlikte gelişebileceğine dünya inanıyor ve siyasal tercihler bu yönde. Tabii bu gelişmeler, bu değer yargılarında değişmelerin neticeleri, sonuçları böyle aniden ortaya çıkmıyor; 20 - 30 sene içinde birikerek ortaya çıkıyor. Gerek nüfus süreçlerinde olsun, gerek bu ekolojik sorunlara bakış açısındaki değişmeler de geleceğin önemli habercilerinden biri ve şöyle bir sorun ortaya çıkacak. Tabii, gelecekteki değerlerden en önemli değişmelerinden biri de şu olacak; çoğulculuğun siyasi olarak kabul edilmesi, tartışılmaz bir değer haline gelmesi şunu karşımıza getirecek:

İnsanların, çoğulculuk, yalnız fikirleri söylemesi değil, kendi öngördükleri yaşam biçimlerini gerçekleştirmesine fırsat tanımaktır ve o zaman toplumda değişik alt kültürlerin oluşturduğu mekânlar ve alt kültürlerin oluşturduğu yaşam biçimleri oluşacaktır geleceğin çoğulcu toplumunda. Şimdi, bu yaşam biçimleri içinde kuşkusuz, tabii bu değişik yaşam biçimleri içinde çok zengin doğa sorunlarına, çevre sorununa çok zengin bakış açıları da yaratılacaktır. Bugün bizim kestiremediğimiz, doğa ile insan ilişkilerini tahrip etmeyen, ama onu çok yaratıcı şekilde kullanan bakış açıları doğacaktır. Hatta bazı bakış açıları, doğanın değerlerini en üstün kabul eden bakış açıları olacaktır, onları gerçekleştirecektir. Yani, toplumda bunun uzun perspektifli dinamiğinde, sanıyorum ekolojik dengelerin korunması yönündeki kaygılar ağır basma yolundadır.

BAŞKAN- Teşekkür ederiz. Ben bir soru yöneltmek istiyorum Sayın Tekeli'ye. Biraz önce, öngörülen yaşam biçimi dedi. Acaba bu çevre düzenlemesini yapanlar, bunu

tasarlayanlar öngörülen yaşam biçimine ne oranda müdahale ediyorlar, ne oranda tercihleri orada yaşayacak kitlelere bırakıyorlar? Merak ettiğim için soruyorum. Teşekkür ederim.

PROF. DR. İLHAN TEKELİ- Tabii dünyada demokrasi, temsili demokrasi artık yetmiyor. Temsili demokrasi tamam, işte geçmiş bir şey; şimdi artık bir katılımcı demokrasi kavramı ortaya çıkıyor ve dünyada artık hiçbir kimse başka bir kimseye iyyinin ne olduğunu söylemesini kabul etmiyor. Kendi katılımcı kararlarıyla bunun oluşmasını istiyor ve onun için bu "öngörülen" demek, plancının öngördüğü değil, o katılımcı kişilerin o zaman öngörecekları demek. Bu, tabii insanların karşılıklı etkileşimleriyle gerçekleşecek. Tabii bunun mekânsal sonuçları da var. Bir tarafta katılımcılık, bir tarafta çoğulculuk, ikisi birlikte bir değer haline geldiği zaman ve insanların kendi yaşam biçimlerini çeşitli yerlerde gerçekleştirmesine olanak verdiğiniz zaman, bunlar kendi katılım süreçlerini de kendileri geliştireceklerdir. Çok farklı. Bugün belki öngörmediğimiz katılım süreçleri olacaktır ve o katılım süreçleri içinde ortaya çıkan mekanlar, tabii bu şu demek değildir; insanı iki seçme arasında bırakmıyor. Bir seçme, yani "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" seçmesi gibi bir seçme, yani kişiye dönük, kişinin istediğini yapmasına dönük bir seçme değil; yahut bir başka düzenin empoze edilmesine dönük bir seçme değil; insanlar şimdiye kadar böyle iki düzen arasında seçme durumunda bırakılmışlardır.

insanların bir çoğulcu düzeni gerçekleştirme kapıları açılıyorsa, bunu tabii kullanacaklardır ve bu alanlar oluştuğu zaman, geniş, böyle çok sayıda alternatif yaşam biçimi arasında seçenler orada yaşamaya başlayacaklardır, homojenleşecektir; homojenleşen toplumu gibi çok zaman isteyen bir olay haline gelmeyecektir. Çünkü, katılımın en büyük dezavantajlarından biri, çok zaman istemesi. Hele, insanların beğenileri, yaşam tercihleri çok değiştikçe, onların uzlaşma süreci çok zaman alan bir süreçtir. Halbuki, insanlar mekânda yer değiştirerek, değişik yaşam biçimleri için homojenleşebilirler ve o zaman katılım daha kolay hale gelir.

BAŞKAN- Teşekkür ederiz Sayın Tekeli'ye. Yeni bir konuya başlamamız gerekiyor herhalde. Daha önceki üç konuşmacı benim dikkatimi çekti, sanıyorum, sizin de dikkatinizi çekmiştir. Bilgisayar, bilgi - işlem den söz ettiler. 2000'li yıllarda hep onlarla haşır neşir olacağız. Bu konuların uzmanı olan kişiyi de dinlemek istiyoruz. Sayın Töreci, bize, 2000'li yıllara bir perspektif herhalde getirecektir. Teşekkür ederiz.